

**Atbalsts logopēdijas speciālistiem un
pirmsskolas izglītības skolotājiem
pārejai uz izglītību valsts valodā –
monolingvisms, bilingvisms, multilingvisms**

Gundega Tomele, Ph.D.
Liepājas Universitāte

Rīga, IZM
28.08.2023.

Saturs

- Monolingvisms, bilingvisms un multilingvisms – teorētiskie aspekti (terminoloģija un pētījumi), mīti un fakti (10.00 – 11.20)
- Izglītība valsts valodā – pedagoģiskā procesa izaicinājumi un risinājumi, izglītojot mazākumtautību bērnus ar un bez attīstības traucējumiem (11.30 – 12.50)
- Logopēda profesionālā kompetence – bilingvālu bērnu vai monolingvālu mazākumtautību bērnu runas / valodas novērtēšana, traucējumu noteikšana un korekcija (13.00 – 14.20; 14.30 – 16.00)
- Jautājumi un atbildes ietverti katrā tematiskajā daļā

I daļa

Monolingvisms, bilingvisms un multilingvisms –
teorētiskie aspekti (terminoloģija un pētījumi),
mīti un fakti

Terminu skaidrojums

- Bilingvāls – (1) spējīgs brīvi runāt divās valodās; (2) tāds, kas rakstīts vai runāts divās valodās (tezaurs.lv)
- Bilingvālisms – divvalodība (tezaurs.lv)
- Bilingvs – divvalodīgais, tas, kas spēj brīvi runāt divās valodās (tezaurs.lv)
- Simultānais bilingvisms – ja bērns divas valodas apgūst “no dzimšanas” (Tomme-Jukēvica & Vulāne, 2016)
- Secīgais bilingvisms – ja bērns vispirms apgūst vienu valodu (ģimenē), bet pēc tam otru (parasti PII, skolā vai vēlākos posmos) (Tomme-Jukēvica & Vulāne, 2016)
- Divvalodība var būt līdzsvarota (prasme lietot abas valodas vienlīdz labā līmenī) un asimetriska (viena no valodām saziņā ir dominējoša) (Anspoka & Stangaine, 2016; Skujiņa et al., 2011)
- Dabiskais bilingvisms - bilingvāla ģimene, dabisks process un vide (Skorek, 2014)
- Mākslīgais bilingvisms – divvalodība izglītībā, mākslīgs (veidots) process (Skorek, 2014)

Terminu skaidrojums

- Multilingvāls – daudzvalodu; daudzvalodīgs, tāds, kas prot vairāk nekā divas valodas (tezaurs.lv)
- Multilingvisms – daudzvalodība, stāvoklis, kur indivīds, grupa, sociālais slānis, tautas daļa vai visa tauta prot (aktīvi lieto) vairāk nekā divas valodas (tezaurs.lv)
- Multilingvs – daudzvalodīgais, tas, kas brīvi runā vairāk nekā divās valodās (tezaurs.lv)
- Monolingvisms – vienvalodība, stāvoklis, kad noteikta sabiedrības daļa vai atsevišķs indivīds prot un saziņā lieto tikai vienu valodu (Lūse, Miltiņa, & Tūbele, 2020)

Speech Language Therapy for Bilingual and Migrant Children - What Works Best?

(Elin Thordardottir, Kanāda, 2017)

Galvenās atziņas:

- Logopēdijā ir maz zinātniski pamatotu pētījumu par bilingvālu / multilingvālu bērnu valodas terapijas metodēm
- Logopēdi parasti kombinē dažādas metodes (gan zinātniski pierādītas, gan praksē iegūtas un pārbaudītas)
- Metode, kas ir efektīva darbā ar monolingvālu bērnu, parasti ir efektīva arī darbā ar bilingvālu bērnu
- Kā monolingvāli, tā bilingvāli bērni ir individuāli atšķirīgi – primāri ir jāanalizē individuālie faktori, un tikai pēc tam kultūras un otrās valodas faktori

Avots: The 5th International Composium on Communication Disorders in Multilingual and Multicultural Populations, 2017, Bremen, Germany

A Paradigm Crisis in Culturally Sensitive SLT Service Provision: The Underestimated Role of Social Evidence (Wiebke Scharff Rethfeldt, Vācija, 2017)

Galvenās atziņas:

- Eiropā un pasaulē pieaug palielinās migrācija, līdz ar to parādās problēmas ārstniecības un ārstniecības atbalsta personāla darbā (speciālistu un klientu kultūras un valodas atšķirības)
- Paradigmas krīze valodas terapijas nodrošināšanā, jo valoda ir ikvienas kultūras būtiska daļa (sensitīvs sociāls jautājums)
- Nav objektīvu mērinstrumentu, kas noteiktu ir vai nav runas / valodas traucējums bilingvisma gadījumā – iespējamās kļūdas diagnostikā
- Secinājums – jāattīsta un jāpilnveido speciālistu starpkultūru kompetence

Avots: The 5th International Composium on Communication Disorders in Multilingual and Multicultural Populations, 2017, Bremen, Germany

Multilingual Assessment of Language Impairment and Medical Education – The Vienna Model

(Brigitte Eisenwort, Anna Felnhofer, Claudia Klier, Austrija, 2017)

Galvenās atziņas:

- Austrijas pirmsskolas iestādēs vairāk kā ceturtdaļa bērnu ir no migrantu ģimenēm un viņi dzīvo bilingvālā vai multilingvālā vidē
- Apmēram 58 % bilingvālo bērnu 4,5 – 5,5 gadu vecumā tiek konstatēta vācu valodas apguves nepietiekamība, un viņiem ir nepieciešami valodas treniņi / terapija, bet monolingvāliem vācu valodā runājošiem bērniem – apmēram 10 % (Statistika Austria, 2016)
- Iemesli vācu valodas apguves grūtībām ir dažādi, un tie nereti ir saistīti ar problēmām dzimtajā valodās apgūvē. Apmēram 30 % monolingvālu bērnu valodas traucējumi ir kā sekundārs traucējums, bet 5 – 7 % bērnu valodas traucējumi ir kā primārs traucējums (Suchodoletz, 2012)
- Vīnes modelis izveidots ap 2012. gadu. Tā būtība – studenti ir logopēda asistenti, ja bērna dzimtā valoda ir arī studenta dzimtā valoda. Tādējādi tiek gūts pareizs priekšstats par bērna valodas sistēmas attīstību kopumā un sniegts valodas traucējumu multilingvāls novērtējums. Modelis paredz multilingvisma tēmas iekļaušanu speciālistu izglītībā

Speakaboo: A Cooperative Project to Improve Bilingual Speech Assessment

(Mirjam Blumenthal, Nīderlande, 2017)

Galvenās atziņas:

- Ja logopēds nezina bērna dzimto valodu, tad ir grūtības identificēt skaņu izrunas traucējumus
- Speciālistiem būtu jāzina bērna skaņu izrunas dati abās valodās (valsts un dzimtajā valodā)
- Nīderlandē, ja iespējams, tad logopēds strādā kopā ar asistentu, kas pārzina attiecīgo valodu
- Kā atbalsts multilingvālu bērnu skaņu izrunas izpētē ir izveidota programma “Speakaboo” (bērniem no 2 līdz 6 gadiem, 7 valodās, ~ 10 min.)

Avots: The 5th International Composium on Communication Disorders in Multilingual and Multicultural Populations, 2017, Bremen, Germany

Speech-Language Therapists' (SLTs') Needs in Working with Multilingual and Multicultural Populations in Spain

(Silvia Nieva, Lidia Rodríguez, Leire Azconobieta, María Martín, Eva Aguilar-Mediavilla, Barbara Conboy, Spānija, 2017)

Galvenās atziņas:

- Spānijā tiek lietots vairāk kā 15 valodu (dialekti un svešvalodas), līdz ar to lielākā daļa, ja ne visi spāņu logopēdi kādā brīdī saskaras ar divvalodību, daudzvalodību un multikulturālismu savā profesionālajā darbībā
- Lai izpētītu logopēdu vajadzības multilingvisma kontekstā, tika īstenota aptauja (N=254)
- Tika konstatētas viedokļu atšķirības starp bilingāliem un monolingvāliem speciālistiem
- Secinājums – Spānijā logopēda darbā tiek ievērotas ASHA (2001, 2002) un IALP(2013) vadlīnijas darbam ar bilingvāliem / multilingvāliem bērniem / personām

Avots: The 5th International Composium on Communication Disorders in Multilingual and Multicultural Populations, 2017, Bremen, Germany

Interneta resursi (pētījumi, konferenču materiāli, resursi profesionāļiem, vecākiem u. c. interesentiem)

- LITMUS Network, Berlīne, Vācija. Pieejams <https://www.bi-sli.org/>
- Leibniz-Centre General Linguistics (ZAS), Berlīne, Vācija. Pieejams <http://www.zas.gwz-berlin.de/zaspil.html?&L=>
- American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Pieejams <https://www.asha.org/public/speech/development/learning-more-than-one-language/>
- Projekta "Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums" (LAMBDA) materiāli. Pieejams <https://www.lamba.lv/index.php/lv/>
- Materiāli ārzemju mājas lapās (ieskatam...)
<https://bilinguistics.com/speech-therapy-materials/>
<https://www.pinterest.com/pandaspeech/bilingual-speech-and-language-materials/>
- Privāta grupa "Mācību materiāli bez maksas" (6,7 tūkstoši dalībnieku). Pieejams <https://www.facebook.com/groups/231241424983911/>
- valoda.lv (Māci un mācies latviešu valodu).Pieejams <https://maciunmacies.valoda.lv/>

Mīti un fakti (Skorek, 2014)

- Problēmas mācībās (L1 gadījumā – motivācija, intelekts, personība, mācību metodes, skola, bet L2 gadījumā – divvalodība...) (Beikers, 2002)
- Bilingvisms ir reta parādība (mīts) – pasaules daļas, sabiedrības slāņi, vecuma grupas
- Bilingvi savas valodas apgūst bērnībā (mīts) – izglītība, migrācija, laulība, profesija
- Bilingvi visas valodas zina vienādi augstā līmenī (mīts)
- Īstiem bilingviem nav akcenta nevienā no valodām (mīts) – atkarīgs no apguves vecuma
- Bilingvi ir “dzimuši tulkotāji” (mīts) – to nosaka specializācijas joma
- Valodu jaukšana norāda uz bilingvu slinkumu (mīts) - tulkojums nepārnes jēgu, vienā no valodām skan labāk

Mīti un fakti (Skorek, 2014)

- Bilingvi ir arī bikulturāli (mīts)
- Bilingviem ir dubultas vai sašķeltas personības (mīts) – pārmaiņas uzvedībā rosina situācijas, cilvēki
- Bilingvi izsaka savas emocijas savā dzimtajā valodā (mīts)
- Bilingvisms bērniem kavēs valodas apguvi (mīts) – vārdu krājums kopumā plašāks (L1+L2), patiesie cēloņi – vecāki, izglītība, attīstošu vides apstākļu trūkums
- Ja mājās runā citā valodā, tad tas negatīvi ietekmēs valodas apguvi (mīts) – L1 aktivizācija veido bērna identitāti, priekšstatus par sevi, pozitīvu attieksmi pret citiem
- Divvalodīgā ģimenē jāizmanto pieeja “viens cilvēks – vienā valoda” (mīts) – otrās valodas mācīšanās stratēģijas ir dažādas (personas stratēģija, vietas stratēģija, laika stratēģija)

Mīti un fakti (Skorek, 2014)

- Divvalodība kavē vecuma demences un Alcheimera slimības attīstību (Bialystok et al., 2007; 2012)
- Divvalodīgi pieaugušie ir noturīgāki pret uzmanības zudumu (Bialystok & Craik, 2010)
- Divvalodība labvēlīgi ietekmē bērnu un pieaugušo kognitīvo kontroli (Bialystok, 2001; Kurcz, 2005)
- Bilingvāliem bērniem ir labāk attīstītas uzmanības pārslēgšanās spējas, augstāks elastības līmenis, interpretējot uztvertos stimulus (Bialystok & Craik, 2010)
- Bilingvāliem bērniem ir efektīvāka darba atmiņa (Morales et al., 2013)
- Bilingvāliem bērniem ātrāk attīstītās abstraktā domāšana un ātrāk rodas izpratne par valodu (Baker, 1995; Mondt & Craen, 2003)
- Bērni, kuri kopš agras bērnības ir bilingvāli, vieglāk apgūst citas valodas (Nitsch, 2007)

Mīti un fakti (Skorek, 2014)

- Bilingvisms paplašina domāšanas un intelekta apvāršņus (Baker, 1995; Deutscher, 2010)
- Bilingvāli bērni lasa lēnāk un valodas pārbaudījumos gūst zemākus vērtējumus (Morales et al., 2013; Snow, 2005)
- Bilingvāli cilvēki ir atvērtāki nekā monolingvi (Baker, 1995; Sadowska-Gronert, 2009)
- Bilingvisms paplašina saziņas un profesionālās iespējas (Baker, 1995)

II daļa

Izglītība valsts valodā – pedagoģiskā procesa
izaicinājumi un risinājumi,
izglītojot mazākumtautību bērnus
ar un bez attīstības traucējumiem

Neliels ieskats bilingvālās izglītības vēsturē (XXI gs.) Latvijas kontekstā

- Pāreja uz bilingvālu izglītību Latvijā tiek pakāpeniski īstenota no **1999./2000.** mācību gada projektu ietvarā
- Tika izstrādāti vairāki modeļi (4) – vairums skolu (54%) izvēlējās trešo modeli jeb pakāpenisku pāreju uz mācībām valsts valodā (Papule, 2000)
- No **2004.** gada tiek pakāpeniski ieviests bilingvālās izglītības modelis visās izglītības pakāpēs palielinot latviešu valodas izmantošanu izglītības procesā
- **2010.** gadā tiek atzīts, ka ir sasniegti labi rezultāti (pamatojoties uz valsts eksāmenu rezultātu salīdzinājumu mazākumtautības skolās un valsts valodas skolās) (VISC, 2010)
- No **2018.** gada ir uzsākta pakāpeniska pāreja uz izglītību tikai valsts valodā
- **2022.** gadā Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā (spēkā no 25.10.2022.) ir ietverts jauns tiesiskais regulējums, kas paredz īstenot secīgu pāreju uz mācībām tikai valsts valodā arī pirmsskolas un pamatzglītības pakāpē (pirmsskolas pakāpē **no 2023. gada 1. septembra**) (*Aktualitātes vispārējā, profesionālajā un augstākajā izglītībā. 2023. / 2024. mācību gads. IZM, 2023*)

Izaicinājumi

- Pedagogiem trūkst zināšanu un metodisko materiālu
- Pedagogi nav pārlicināti par savām valodas prasmēm profesionālo pienākumu veikšanai (nepieciešams valsts valodas zināšanu C1 līmenis, mazākumtautību valodu nezināšana)
- Pēc pedagogu domām – nav pietiekamas atbalsta sistēmas pilnīgai pārejai uz izglītību valsts valodā iestādē un izglītības sistēmā kopumā
- Vecāki bērna valodas apgūvē nesadarbojas vai ir negatīvi noskaņoti
- Bērniem ir zems latviešu valodas zināšanu līmenis, viņi nezina un daļa arī negrib zināt L2 (mācību) valodu
- Izglītības iestādes ikdienā dominē mazākumtautību valoda gan saziņā pedagogs – bērns, gan pedagogs – pedagogs, gan pedagogs – vecāki, gan pedagogs – atbalsta personāls, gan bērns – bērns
- Bažas – organizēt mācību procesu tā, lai tiktu sasniegts labs rezultāts kā bilingvāliem, tā monolingvāliem bērniem
- Bažas – vai bilingvālie bērni būs konkurētspējīgi mācību procesā L2 valodā
- Bažas – kā īstenot atbalsta pasākumus / terapiju bilingvāliem bērniem traucējumu gadījumā

Iespējamie risinājumi

- Sākt darīt un darīt pareizi, jo bilingvālās izglītības līdzšinējā īstenošana nav sniegusi vēlamu rezultātu (skatīt projekta “Skola2030” un citu projektu metodiskos materiālus no 2000. gada...)
- Darīt darbu ar prieku, apzināties misiju un ticēt rezultātam – centrā bērns un viņa nākotnes perspektīvas
- Pārstrukturēt darba organizāciju iestādē, bet viena vienīgā pareizā risinājuma nav...
- Sadarbība “pedagogi – vecāki – atbalsta personāls – vadība – pašvaldība – IZM”
- Izveidot “noteikumus” valodas lietošanai ikdienā starp bērniem, starp pedagogiem – SAZIŅĀ RUNĀT MĀCĪBU VALODĀ (individuāli varianti)
- Nepārtraukti uzlabot valsts valodas prasmes, kas ir iespējams tikai to lietojot
- Skolotāja palīgs vai asistents mācību procesā
- Laicīgi pamanīt bērna problēmas valodas apgūvē un veikt padziļinātu izpēti, lai identificētu vai izslēgtu valodas traucējumus
- Individuālu pieeju katrā atsevišķajā gadījumā – vienādu gadījumu, vienādu situāciju nav
- Pilnveidot / atkārtot zināšanas par bilingvismu / multilingvismu un neticēt mītiem, jo bilingvisms ir priekšrocība, un arī bērns ar attīstības traucējumiem spēj apgūt otro valodu

Valodu maiņas fenomens

- Valodas apguves sākumā bērni jauc abas valodas, jo abas valodas “pārklājas”, atbilstoši apguves līmenim un izmantošanas biežumam
- Kodu pārslēgšana jeb valodu jaukšana tiek bieži novērota bilingvālu bērnu komunikācijā – tas nav valodas traucējums
- No divu gadu vecuma bērni parasti runā tajā valodā, ko izvēlas sarunas partneris
- No piecu gadu vecuma bilingvāli bērni zina, kura valoda kurā situācijā / vietā / sabiedrībā ir jāizmanto. Viņiem ir pietiekams vārdu krājums katrā no valodām, lai nevajadzētu izmantot otras valodas atbalstu
- Ja arī bērns jauc abas valodas, viņa runāšana ir jānovērtē atzinīgi un jāiedrošina turpināt saskarsmi, izteikt savas domas

Avots: Pārejas periods un multiligvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

Lūgums pēc palīdzības – esiet uzmanīgi!

- Praksē parasti tiek pieņemts, ka bērni lūgs palīdzību, ja viņi kaut ko nesapratīs. Pedagogi arī nereti pārjautā, vai bērni ir sapratuši uzdevumu, bet...
- Pētījumi pierāda, ka bērniem līdz 6 gadu vecumam eksistē tā saucamais “jā” fenomens (Okanda & Itakura, 2010)
- Ja ir jāatbild ar “jā” vai “nē”, tad bērns, ja viņš nesapratīs, visticamāk atbildēs ar “jā”...
- Līdz ar to multilingvāli bērni var biežāk sniegt “jā” atbildes nekā monolingvāli bērni, tātad...
- ...pedagogam jāsaģlabā sensitivitāte un jāvadās arī pēc bērna neverbālajām izpausmēm (ķermeņa valoda, poza, žesti, mīmika, acu skatiens utt.) un jāuzdod atvērtie jautājumi (piemēram, “Ko Tu saprati / nesaprati?”, “Kādas ir Tavas domas par ...?”, “Ko Tu ieteiktu, lai...?”, “Kāpēc ...?” utt.)

Avots: pēc Pārejas periods un multilingvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

Normāls fenomens bilingvisma gadījumā

- **Valodu interference** – mācoties valodu, var būt gramatisko struktūru, teikumu konstrukciju pārnese no L1 uz L2
- **Klusais periods** – kad bērns sāk apgūt otro valodu, bieži vien viņa uzmanība vispirms tiek fokusēta uz klausīšanos un izpratni. Jo jaunāks ir bērns, jo garāks ir “klusais periods”. Pirmsskolas vecumā tas var būt gadu vai pat ilgāk
- **Kodu pārslēgšana** – komunikācijā vienlaicīgi tiek lietota kā L1, tā L2, kombinējot frāzes vai teikumus (Tracy, 2007). Tā ir normāla valodas lietojuma izpausme, kas parādās daudziem brīvi runājošiem bilingvāliem cilvēkiem
- **Valodas zaudējums** – daži bērni, mācoties otru valodu, zaudē prasmes tekoši runāt L1, ja tā vairs netiek izmantota, piemēram, ģimenē. Labā prakse – vajadzētu saglabāt un uzturēt arī pirmo valodu un kultūru (ģimene, kopiena, īpaši valodu pasākumi PII)

Avots: Pārejas periods un multiligvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

Traucējumi vai bilingvisma izpausme

Valodas (L2) attīstības / apguves grūtībām bilingvisma gadījumā varētu būt vairāki iemesli. Viens no tiem – nepietiekama otrās valodas vide, jo:

- arī pārējie bērni izglītības iestādē apgūst otro valodu un bērnam ir pārāk maza pieredze dzirdēt pareizas frāzes;
- izglītības iestādē nelieto valodu pietiekami bieži (mācības, saziņa);
- bērns neregulāri apmeklē izglītības iestādi un otrā valoda apmeklējuma starplaikos netiek veicināta ģimenē.

Tādos gadījumos pat tad, ja bērns otro valodu sācis mācīties pirms četrus gadus vecuma, būs ierobežots vārdu krājums, primitīvas vai neesošas gramatiskās struktūras, mazattīstīta saistītā runa...

Mazliet padomāsim ...

Avots: Pārejas periods un multilingvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

Bilingvisms un valodas attīstības aizkavēšanās

- Bilingvāliem bērniem var būt valodas attīstības aizkavēšanās abās valodās, bet valodas attīstības aizture var būt arī monolingvālam bērnam (Döpke, 2006)
- Vārdu krājums abās valodās ir mazāks, jo valodas uztveres / klausīšanās laiks ir dalīts uz divām valodas vidēm, bet kopējais vārdu skaits bilingvālam bērnam var būt pat lielāks nekā monolingvam (Pearson et al., 1997)
- Bilingvālu bērnu valodas attīstībā ir tie paši posmi, tās pašas tipiskās kļūdas, kas monolingvāla bērna valodas attīstībā
- Bilingvāliem bērniem ir nepieciešami pieci gadi, lai L2 valodā sasniegtu to pašu līmeni, kas ir vienaudžiem, kuriem tā ir gan dzimtā, gan mācību valoda (Cummins, 2009)
- Bet – bilingvāliem bērniem ir augstāka kognitīvā fleksibilitāte jeb pārslēgšanās (Bialystok, 2010), sociālās prasmes – tolerance (Genesse, 2008), labāk apzinās valodas struktūru un vieglāk apgūst jaunas valodas (Bialystok, McBride-Chang, & Luk, 2005; Cenoz, 2005; Cummins, 1988)

Avots: Pārejas periods un multilingvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

Traucējumu korekcija multilingvāliem bērniem

- Ja ir aizdomas, ka bērnam ir problēmas abās valodās, tad ir nepieciešama padziļināta logopēdiskā izpēte
- Ja ir problēmas arī neverbālu uzdevumu veikšanā un / vai sociālajā jomā, tad ieteicama psihologa / psihiatra konsultācija – izziņas procesu attīstības izvērtēšana kopumā un komunikācijas / uzvedības / u. c. psihiskās attīstības traucējumu izslēgšana
- Pirmsskolas pedagogiem nebūtu jānosaka diagnoze, bet gan laicīgi jāatpazīst problēmas bērna attīstībā un kopā ar vecākiem un speciālistiem jāizstrādā tālākās stratēģijas, kas tiks īstenotas izglītības procesā
- **Vācijā** tiek uzskatīts, ka vislabākais veids ir **bilingvāla** terapija, it īpaši, ja ir traucēta valodas semantiskā (sapratne) vai pragmatiskā (lietojums) joma – tad vienlaicīgi ir jāveicina abu valodu attīstība
- Nav pierādījumu tam, ka bilingvāla pieeja terapijā varētu apgrūtināt bērnu ar traucējumiem mācīšanās spējas un pazemināt sniegumu
- Ieteicams L1 valodas attīstību veicināt mājās, bet L2 – pirmsskolas izglītības iestādē (vietas stratēģija)

Vienkārši ieteikumi valodas apguvei bilingvāliem bērniem

- Pielāgot valodas sarežģītības līmeni atbilstoši bērnu tā brīža spējām
- Pakāpeniski piedāvāt sarežģītākas konstrukcijas un satura valodu
- Vienkārši teikumi palīdz apgūt teikuma veidošanas pamatus, bet sarežģītāki teikumi – svarīgus valodai specifiskos gramatiskos aspektus (ieteikums – bieži jālieto teikumi ar palīgteikumiem)
- Vārdu krājuma paplašināšanai vārdus jālieto dabiskos un strukturāli variētos izteicienos, kā arī veidojot garākas frāzes un pabeigtus teikumus
- Vārdu krājuma paplašināšana kvalitatīvajā aspektā (ne tikai “skaits”, bet arī dažādība kā dažādu tēmu, tā vārdšķiru ietvarā)
- Bieži un regulāri vārdu atkārtojumi (audiālā stimulācija)
- Grāmatu lasīšana (mācību procesā L2, papildu pasākumos – pēc izvēles)
- Multisensora pieeja
- Pieaugušā paraugs
- Emocijas
- “Akadēmiskā” mācīšanas pieeja pirmsskolas vecumā ir nelietderīga – cik ātri iemācīsies, tik ātri aizmirsīs...

...

Avots: pēc *Pārejas periods un multiligvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem* ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

Dabiska: bērna darbība un saskarsmes process ikdienas situācijās (*runa un komunikācija mijiedarbībā ar citām personām*)

Speciāli organizēta: organizētās rotaļas (ģimenē), mācību process (*Pll*), korekcijas process (*logopēda nodarbības*)

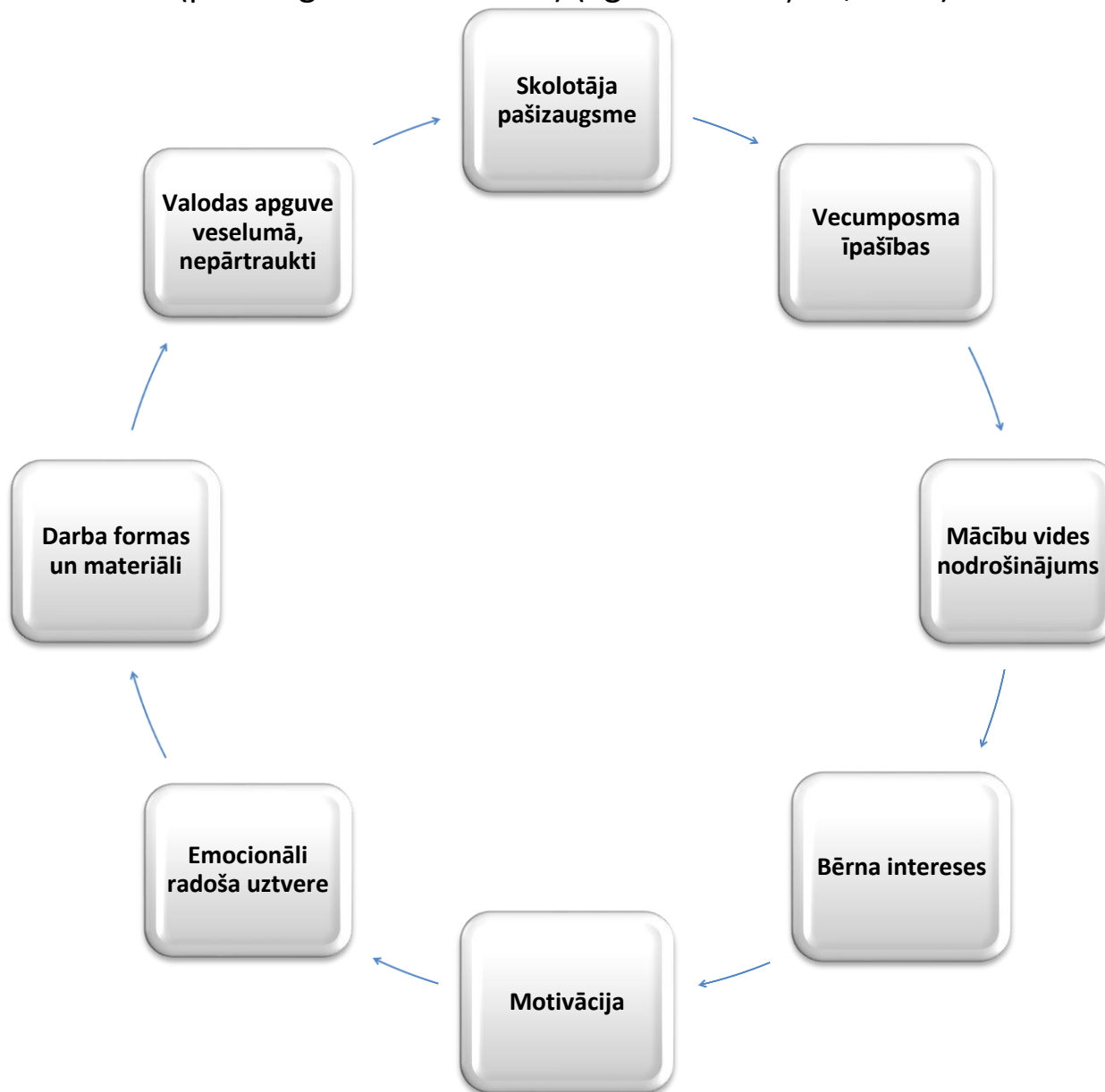

Runas un valodas apguves veidi

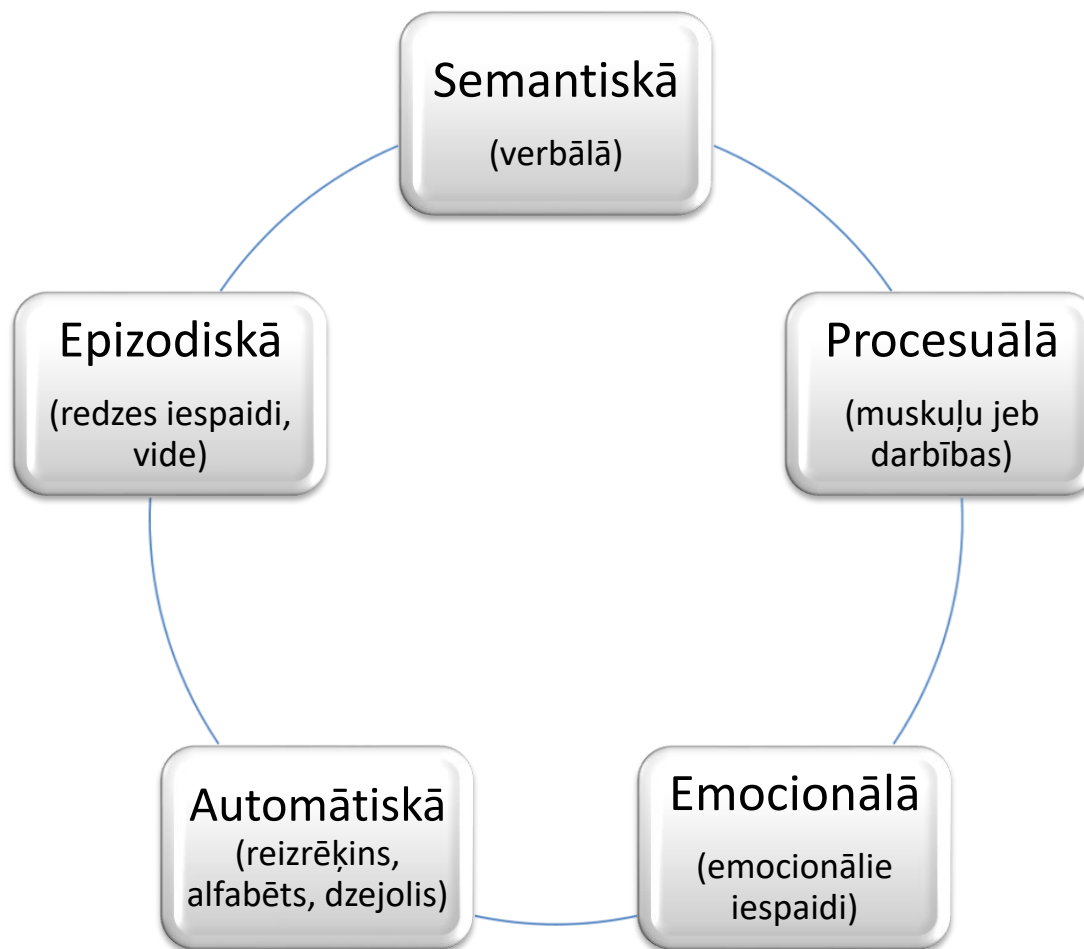
Avots: personīgais foto arhīvs

Pedagogs – latviešu valodas apguves sekmētājs

(pēc I. Eglītes konstrukta) (Eglīte & Uršula, 2016)

Atmiņas pieci veidi, kas izmantojami izglītībā un valodas apgūvē (pēc Papule, 2001)

Igaunijas pieredze – Agrīnās iegremdēšanas programma

- Programma tiek īstenota no 2000. gada, bet no 2007. /2008. mācību gada Igaunijā notiek pakāpeniska pāreja uz mācībām igauņu valodā (sākot no vidusskolas)
- Tās pamatā ir dažādi dzimtās valodas apguves principi un paņēmieni – (1) valoda attīstītās saziņas procesā un balstās uz runātāja pieredzi (sākas ar klausīšanos un atdarināšanu), (2) vecāku / skolotāju piemērs, (3) labvēlīga mācību vide (nav bail kļūdīties), (4) bērns valodu sāk izmantot spontāni (izsaka emocijas, izjūtas, domas)
- Svarīgi nosacījumi – (1) mācību nodarbības notiek tikai valsts valodā, (2) nenotiek tiešā tulkošana (notiek izskaidrošana), (3) valodas integrēta apguve notiek katrā nodarbībā / stundā, (4) uzskates materiāli, (5) aktīvas mācību formas, (6) mācību procesa individualizācija
- Agrīnā iegremdēšanas programmas apguve sākas no 5 gadu vecuma. Skolā 1. un 2. klasē mācības notiek **tikai** igauņu valodā. Krievu valodu sāk mācīt 2. klases otrajā pusgadā (Mickeviča & Visocka (sast.), 2008)

III daļa

Logopēda profesionālā kompetence –
bilingvālu bērnu vai monolingvālu
mazākumtautību bērnu
runas / valodas novērtēšana,
traucējumu noteikšana un korekcija

Valodas traucējumi multilingvāliem bērniem

Valodas attīstības traucējumi bilingvāliem bērniem izpaužas tieši tāpat kā monolingvāliem bērniem:

- Kavēta valodas attīstība un lēns vārdu krājuma pieaugums
- Ap divu gadu vecumu bērni joprojām nerunā vai runā ļoti maz un vienvēidīgi – vārdu krājumā ir mazāk par 50 vārdiem, netiek veidotas īsas frāzes
- Ap trīs gadu vecumu vēl netiek veidoti īsi teikumi
- Sākot veidot teikumus (ap 3,5 – 4 gadu vecumu), tiek pieļautas gramatisko konstrukciju kļūdas vārda, vārdu savienojumu un teikumu konstrukciju līmenī
- Valodas traucējumu izplatība kā monolingvāliem, tā bilingvāliem bērniem ir ap 10 % (Deutsche Gesellschaft für Kinder- und Jugendpsychiatrie und Psychotherapie, 2007)
- Valodas attīstības problēmas ir abās valodās – ja vienā no valodām bērns runā labi, tad vistīcamāk valodas traucējumu nav

Avots: Pārejas periods un multilingvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]

- **Izpētes un novērtēšanas veikšanas stratēģijas** var būt divējādas:
 - *uz bērnu centrēta* (nosaka bērna stiprās un vājās puses komunikācijas, runas un valodas attīstības kontekstā);
 - *uz traucējumu centrēta* (meklē traucējuma klātbūtni, tā specifiskās pazīmes) (Trinīte, 2013).
- **Novērtēšana** var tikt īstenota ar:
 - *formālu pieeju* (uz normām vai kritērijiem balstīta standartizēta testa lietošana);
 - *neformālu pieeju* (autentisku, nestandardizētu pārbaudes materiālu lietošana) (Trinīte, 2013).
- Latvijā šobrīd vēl nav vienotas bērnu runas / valodas izpētes metodikas, nav standartizētu testu, tai skaitā, bilingvāliem / multilingvāliem bērniem
- Bilingvisma gadījuma pieaug novērtēšanas neformālās pieejas izmantošana (Laing & Kamhi, 2009)
- Līdz šim tradicionālā pieeja (neformālā pieeja) novērtēšanā ir cieši saistīta (1) ar profesionāļa pieredzi, bet bilingvisma / multilingvisma gadījumā – (2) arī ar profesionāļa valodas prasmēm vai atbalsta mehānismu

Iespējamās izpētē izmantojamās metodes

Lingvistiskie uzdevumi:

- Nevārdu atkārtošana (fonoloģija)
- Vārdu rindas atkārtošana (fonoloģija)
- Attēlu nosaukšana (vārdu krājums, skaņu izruna)
- MAINL (stāstījuma sapratnes un veidošanas novērtēšana, iespējama vairākās valodās, 3 – 10 gadi, 4 sižeta attēlu sērijas) (Leibniz-Centre General Linguistics, Berlīne, Vācija)
- ...

Nelingvistiskie uzdevumi:

- Redzes uztvere
- Dzirdes uztvere

Kombinētie uzdevumi (ar vai bez valodas izmantošanas)

- Loģiskā domāšana (kopsakarības, grupēšana, trešā / ceturtā liekā izslēgšana, aplamību identificēšana u. tml.)

MAINL (stāstījuma sapratnes un veidošanas novērtēšana) metode

- Stāstījuma analīze – stāsta struktūra, epizožu pabeigtība, stāstījuma garums (vārdos, teikumos), vidējais teikuma garums, leksiskā daudzveidība (vārdu šķiras – veids un skaits), sintaktiskā sarežģītība (vidējais teikuma daļu skaits vienā teikumā, teikumu veidi) u. c.
- Papildus – izpratnes jautājumi (10) par sižeta būtību
- Metodi ir izstrādājusi autoru grupa, un tā regulāri tiek pilnveidota (Lindgren, Tselekidou, & Gagarina, 2023)
- Metode ir izmantota bērnu valodas pētījumos ne tikai Vācijā, bet arī citās valstīs, tai skaitā Lietuvā (Balčiūniene, 2014)

Bilingvālu bērnu valodas traucējumu diagnostika

Novērojums, anamnēzes dati
(saruna, anketa, dokumentācija)

Ārpusrunas simptomātikas
novērtēšana

**Logopēda slēdziens jāsniedz
veselumā**

**(var būt nepieciešams ilgāks izpētes
laiks, vairākas sesijas, pareiza
materiālu izvēle)**

**Valodas sapratnes novērtēšana
(abās valodās vai L1, ja logopēds L1
valodu nezina – jārod risinājums)**

**Runas un valodas producēšanas
spēju novērtēšana
(abās valodās vai L1)**

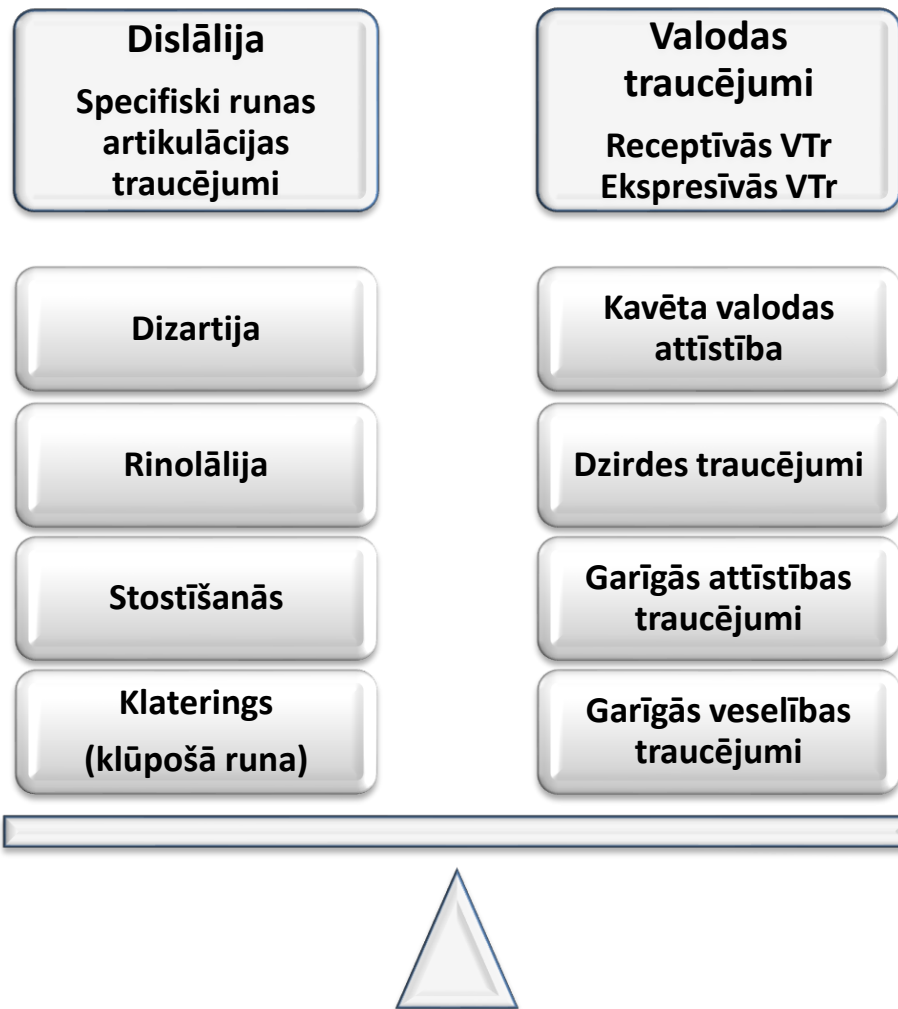
Bilingvālu bērnu runas un valodas izpētes rezultātu izvērtējums

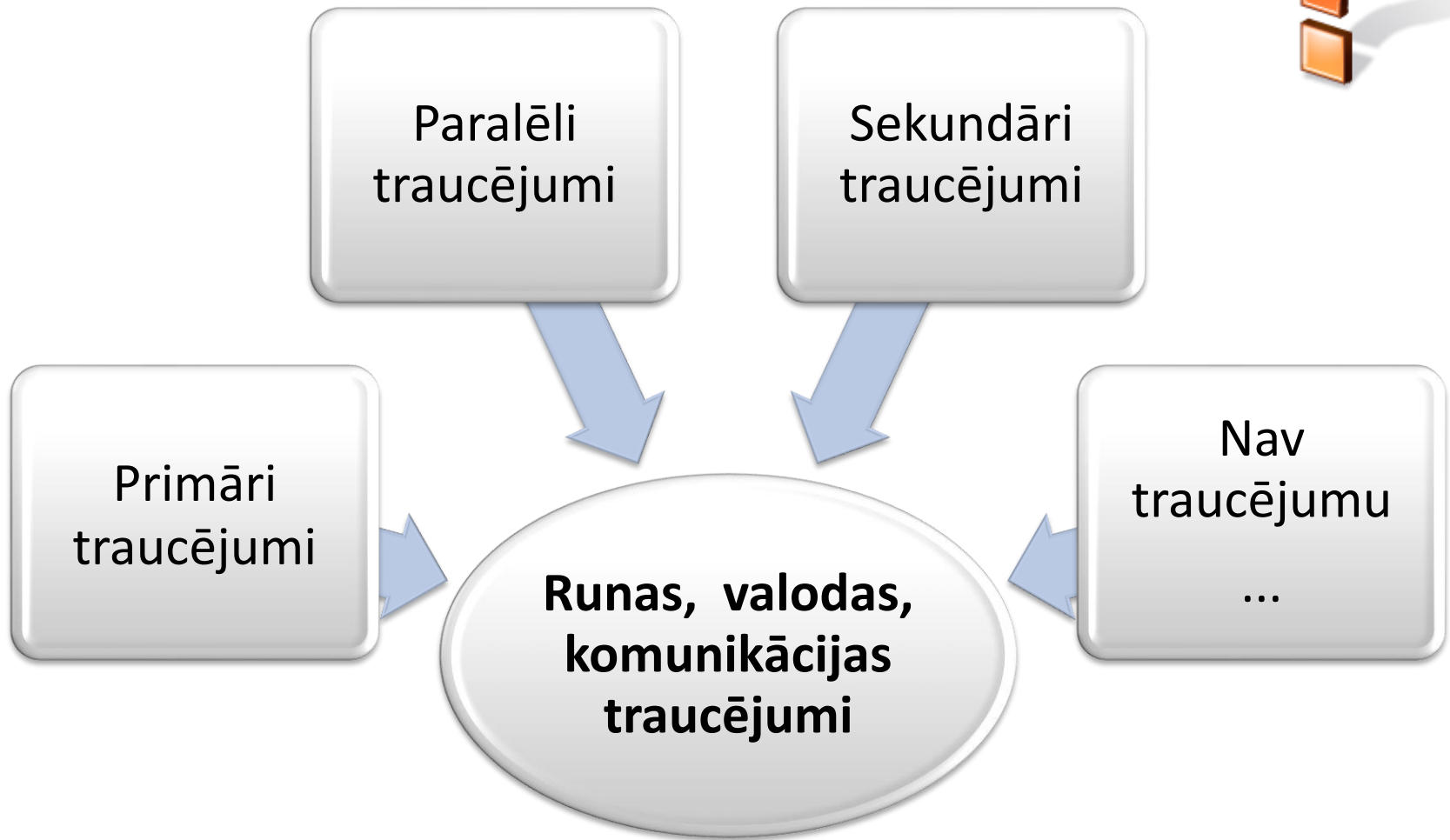
Bilingvāla / multilingvāla bērna runas un valodas izpētes rezultātu izvērtējums

(pēc Daukilas, Ivoskuviene, &
Makauskiene, 2014)

- **Monolingvāls salīdzinājums**
(var veikt secinājumus, bet ne
sniegt slēdzienu)
- **Bilingvāls salīdzinājums** (lai
novērtētu abas valodas, tās ir
jāzina)
- **Bērna snieguma salīdzinājums**
(var salīdzināt ar vienaudžiem,
izvērtēt paša dinamiku)
- **Salīdzinājums** ar citu bērnu
sniegumu (dažādi varianti)
- **Interpretēt rezultātus kopā** ar
vecākiem, pedagogiem

Runas, valodas un komunikācijas traucējumu diferenciālā diagnostika

Situācija (1)

- Bērns (5 gadi). Dzimtā valoda – krievu. Apgūst speciālo pirmsskolas izglītības programmu izglītojamajiem ar jauktiem attīstības traucējumiem. Nesen sācis runāt. Izrunā atsevišķus vārdus vai vārda pirmo zilbi, reizēm īsas frāzes krievu valodā.
- Kādā valodā runāt logopēdam, ja bērns ir tikai sācis apgūt dzimtās valodas pamatus?
- Vai strādāt bilingvāli?

Situācija (2)

- Šogad pašvaldība izglītības iestādē savienoja latviešu un krievu valodā runājošās jaukta vecuma grupas ar īpašām vajadzībām. Visiem bērniem ir valodas traucējumi, un 12 no tiem ir jāsagatavo skolai. Vairāki bērni nerunā zināmu traucējumu dēļ. (?) Četriem bērniem ir arī autiskā spektra traucējumi.
- Vai tulkot šiem bērniem? Vai runāt tikai latviski?

Situācija (3)

- Bērns (5;5). Dzimtā valoda – krievu, izglītības programmu no divu gadu vecuma apgūst valodā (ģimenes izvēle, lai varētu veiksmīgāk uzsākt mācības skolā un integrēties sabiedrībā). Bērns tiek sūtīts uz pedagoģiski medicīnisko komisiju, lai tiktu piešķirta speciālā izglītības programma (55), logopēda slēdziens – VSNA I. Anamnēze – tipiska agrīnās valodas attīstība. Logopēda nodarbības tiek īstenotas apakšgrupas ietvarā vienu reizi nedēļā. Ir apmeklētas 10 logopēda nodarbības ārpus PII.
- Papildu izpētes rezultāti to neapstiprina, jo bērnam ir grūtības tikai latviešu valodā. Dzimtajā valodā vārdu krājums pietiekams, lieto gramatiski pareizi noformētus saliktus paplašinātus teikumus, tika konstatēti vieglas pakāpes fonētiski fonemātiskie traucējumi (F80.0). Nav latviešu un krievu valodas interferences pazīmju.
- Kāds tam varētu būt iemesls?
- Kā rīkoties?

Situācija (4)

- Bērns (5;3). Dzimtā valoda – latviešu, izglītības programmu no 2,5 gadu vecuma apgūst valodā. Bērns tiek sūtīts uz pedagoģiski medicīnisko komisiju, lai tiktu piešķirta speciālā izglītības programma (55), logopēda slēdziens – VSNA II.
- Papildu izpētes rezultāti to apstiprina, bet tiek konstatēts, ka bērns saskarsmē un izpētes uzdevumu izpildē izmanto arī krievu valodas vārdus, frāzes un ir krievu valodai raksturīgā intonācija, vērojama latviešu un krievu valodas interference. Māte noliedz krievu valodas lietojumu ģimenē, arī telefonā un televīzijā netiekot izmantotas programmas krievu valodā.
- Kā tas skaidrojams?
- Kā rīkoties?

Situācija (5)

- Padziļinātas logopēdiskās izpētes pirms pedagoģiski medicīniskās komisijas tiek veiktas bilingvālā vidē esošiem bērniem, kuriem dzimtā valoda ir krievu valoda, bet mazākumtautību izglītības programmu apgūst bilingvāli (N=18).
- Bērniem ir dažāds vecums (3;5 – 6;6) un dzimums (pārsvarā zēni, n=15), tiek apmeklētas dažādas PII. Izpētē visiem bērniem tiek apstiprināti dažāda smaguma un izcelsmes valodas traucējumi.
- Vienojošais – bērniem nav pamata prasmju valsts valodas apgūvē. Latviešu valodu saskarsmē ar logopēdu nelieto, instrukcijas nesaprot, atpazīst (daži bērni arī nosauc) tikai 3 – 4 vārdus (atpazīst nosaukumus “mašīna”, “vanna”, “kaķis”, “zaķis”...)
- Visi vecāki mājās ar bērnu runā krievu valodā, bet labi prot valsts valodu. Gandrīz visi (n=17) apgalvo, ka vēlas, lai bērns PII apgūtu valsts valodu.
- Kā tas skaidrojams?
- Kā rīkoties?

Runas un valodas traucējumu korekcija un bilingvālisms

- Iespējams, ka būs nepieciešams ilgāks korekcijas īstenošanas laiks nekā strādājot ar monolingvālu bērnu
- Korekcijas darbs vairāk īstenojams valodas saturiskajā aspektā nevis tikai pareizu gramatisko formu un skaņu izrunas lietojumā
- Jāietver visi valodas darbības veidi – klausīšanās, runāšana, lasīšana, rakstīšana (atbilstoši spējām, vecumam)
- Jāņem vērā bērna lingvistisko pieredzi L1 valodā un kultūru atšķirības
- Veicināt bērna pašapziņu, atbalstīt bērnu “akadēmiskās valodas” apgūvē – ieguldījums nākotnes perspektīvā (atbilstoši spējām, vecumam)
- Ir dažādas pieejas L1, L2 valodu lietojumā valodas korekcijā – nav vienotas koncepcijas...
- Terapija īstenojama kā individuāli, tā apakšgrupā un grupā
- Sadarbība ar pedagogiem un vecākiem

Materiāls lietvārdu locīšanai (autors: Eva)

Pieejams <https://macibumateriali.lv/product/lietvardu-locijumu-veidosana/>

Kur dzīvo pele?

Ko ēd pele?

No kā baidās pele?

Kam ir gara aste?

Ar ko var dalīties pele?

Kur dzīvo suns?

Ko grauž suns?

Kam ir gara mēle?

Ar ko sunim patīk spēlēties?

Materiāls teikumu veidošanai

(autori: Montas Logopēdija, Tonija)

Pieejams: <https://macibumateriali.lv/product-category/montesori/page/7/>

Materiāls lietvārdu dzimtes apguvei un nostiprināšanai

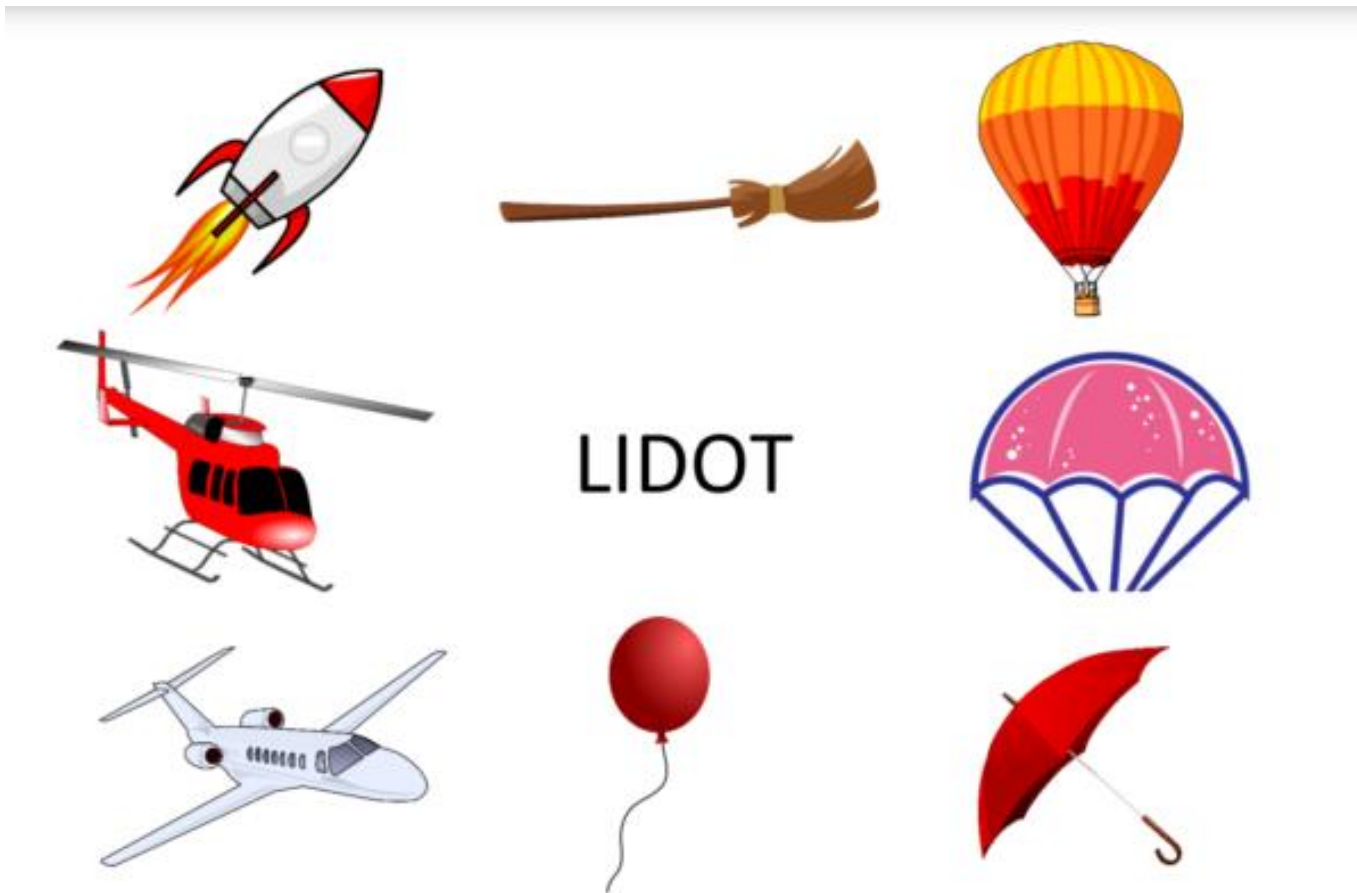
(autore: Evita Barkane)

Pieejams: <https://macibumateriali.lv/product/didaktiska-spele-dzimte-sieviesu-vai-viriesu/>

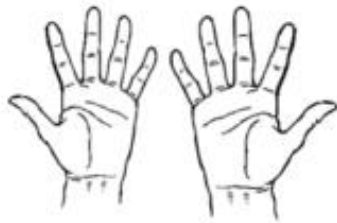
Materiāls vārdu savienojumu ar instrumentāļa locījuma formu apguvei (autors: Flera)

Pieejams: <https://macibumateriali.lv/product/darbibas-vardu-kartites-2/>

Materiāls vārdu savienojumu ar akuzatīva locījuma formu apguvei (autors: Flera)

Pieejams: <https://macibumateriali.lv/product/darbibas-vardu-kartites-2/>

MAZGĀT

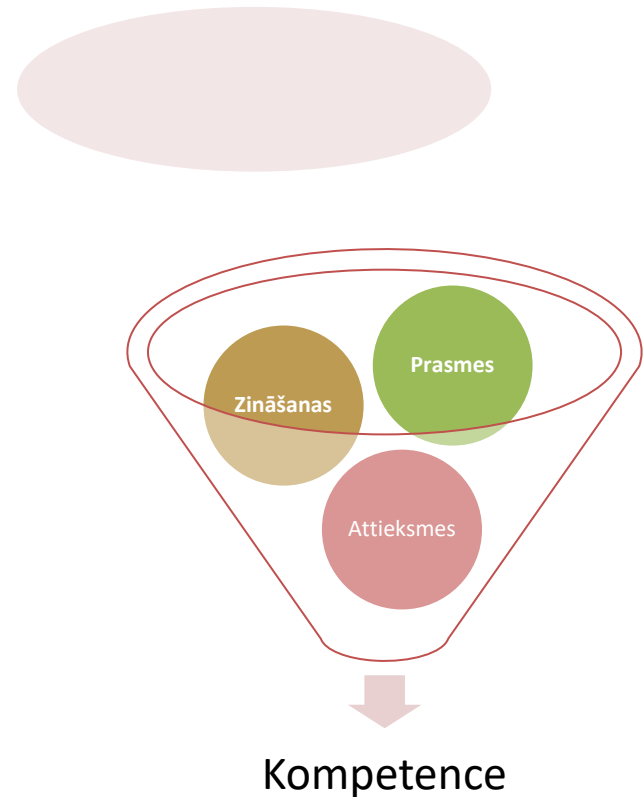
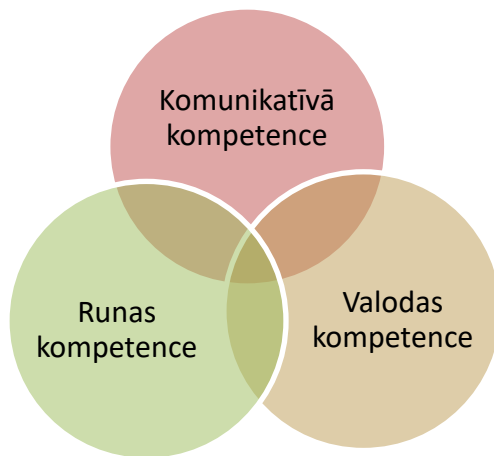

Runas, valodas un komunikatīvā kompetence kompetenču pieejā balstīta izglītības satura apguvē

Valodas attīstības procesā bērns
valodu apgūst trīs dažādu
kompetenču līmenī:

- pragmatiskajā (lietošanas)
- psiholingvistiskajā (runas)
- lingvistiskajā (valodas)

(Braun, 2006)

Īss kopsavilkums

- Gandrīz ikvienam piemīt multilingvāla kompetence
- Tā ir nestabila un dinamiska, un mainās atbilstoši sociālajam kontekstam un dalībniekiem
- Pilnībā attīstīta valodas kompetence nekad nevar tikt sasniegta – tā attīstās visas dzīves laikā
- Pirmās / otrās valodas apguves un valodas traucējumu korekcijas process ir individuāls un pasaulē nav vienotas pieejas šo jautājumu risināšanā (katra valsts ir izveidojusi un īsteno savu pieeju)

Avots: Pārejas periods un multilingvālisms. Mācību programma pirmsskolas un sākumskolas izglītības profesionāļiem ["Transitions and Multilingualism" - multilaterāls COMENIUS projekts (n.d.)]